

ИНСТИТУТ ЗА ПЕДАГОШКА ИСТРАЖИВАЊА

УВАЖАВАЊЕ РАЗЛИЧИТОСТИ
И ОБРАЗОВАЊЕ

ИНСТИТУТ ЗА ПЕДАГОШКА ИСТРАЖИВАЊА

Рецензенти

Др Драгомир Пантић

Др Слободанка Гашић-Павишић

Објављивање ове књиге

омогућили су финансијским средствима

Министарство за науку, технологију и развој
Институт за педагошка истраживања

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37.01:316 (082)

УВАЖАВАЊЕ РАЗЛИЧИТОСТИ И ОБРАЗОВАЊЕ/приредиле
Јасмина Шефер, Славица Максић, Снежана Јоксимовић.
Београд: Институт за педагошка истраживања, 2003.
(Београд: »Чигоја штампа«). – 239 стр.; 21см.

Тираж 400. – Стр. 7–8: Предговор/приређивачи.
Библиографија уз већину радова. – Summaries.

ISBN 86-7447-046-7

1. Шефер, Јасмина

- а) Образовање – Социолошки аспект – Зборници
- б) Образовање – Психолошки аспект – Зборници
- в) Наставници – Ученици – Зборници

COBISS.SR-ID 107213068

Зорица Кубурић

Филозофски факултет, Нови Сад

ЖИВОТ У ВЕРСКИ ХОМОГЕНОЈ ИЛИ ХЕТЕРОГЕНОЈ СРЕДИНИ

Проблем људске несигурности непрекидно нас ангажује да промишљамо о најбољим решењима која омогућавају заједницу засновану на поверењу. Да ли је то заједница у којој су интереси појединца испред заједничких интереса или је заједница та којој појединац даје приоритет? Колективистички и индивидуалистички миље са различитих позиција, парадоксално, повезује оба у неизбежној интеракцији. Позната народна изрека каже да »Тамо где ветар само из једног правца дува и борови се криве.«

У домену религијског веровања, неизбежна је потреба за хомогеном заједницом која је интегрисана *истином*. Да не би *дувао ветар само из једног правца* било је неопходно изборити се за слободу савести као право на слободан избор алтернативне верске заједнице. Била је то прва слобода за коју су се грађани на тлу Западне Европе изборили (Матић, 1993). Протестантизам је још пре пет стотина година отпочео процес раслојавања моћи на верском пољу и омогућио хетерогеност веровања и стилова живота у истом религијском културном кругу. Колико је дух протестантизма доспео до нас и колико је допринео повећавању страхова од другог и другачијег или, пак, колико нас је расплашио од доминације и апсолутизације неке истине? Колико су наши млади у породици, школском систему и друштву уопште имали прилику да формирају свој став према верски хомогеном и хетерогеном простору?

Истраживање које одговара на ово питање урађено је на популацији ученика средњих школа у априлу 2002. године. Истраживање је имало за циљ да утврди тип религиозности који доминира у популацији адолесцената, њихов однос према другима и повезаност између различитих индикатора религиозности с варијаблама система вредности. Узорак за ово истраживање обухватио је градове: Нови Сад, Суботица, Сремска Митровица, Земун, Београд и Крушевац. Испитани су ученици од првог до четвртог разреда гимназија и средњих стручних школа.

Инструмент који је коришћен у овом истраживању био је упитник, а највећи број питања у упитнику била су затвореног типа, док су нека питања била отвореног типа и одговоре на њих формулисали су сами испитаници. Приликом формулисања питања инспирисали смо се истраживањима у нашој средини (Пантић, 1981; Баћевић, 1990; Ђурић, 1987, 1994, 1998; Васовић, 1997; Кубурић, 1996, 1999; Јоксимовић и Кубурић, 2002).

Резултати истраживања

Живот у верски хомогеној или хетерогеној средини можемо анализирати као став који произлази из памћења прошлости, из личног и колективног искуства садашњости или антиципације будућности. Како год да је формиран у свести средњошколаца, до њега долазимо посредно путем тврдње да »Сви грађани једне државе треба да припадају истој религији и цркви«. Са овом тврдњом слаже се 26% ученика, 27% није сигурно шта је ту добро, док се 47% не слаже с овом тврдњом.

Какав треба да буде регион у коме живе ти млади људи да би се у њему осећали сигурни, питање је које смо разматрали преко тврдње: »Човек се може осећати сигурно само ако живи у средини у којој већину чине припадници његове религије.« Оно што нас посебно интересује јесте у каквом односу стоје ове тврдње са другим варијаблама из упитника јер нам може помоћи да дођемо до разумевања односа према властитом социјалном животном простору и односу према другим и другачијим веровањима.

Корелација између варијабле *пол* и варијабле *тенденција ка верски хомогеном простору* указује да је мушкарцима важније да имају верски хомогену средину него девојкама (0.316). Према резултатима овог истраживања, постоји позитивна повезаност између жеље да се живи у верски хомогеној средини и оријентације ка религији. Што су више уверени верници који прихватају све што њихова религија учи, то су више склони да верују да је човек сигурнији ако живи у верски хомогеном простору (0.335).

Закључак који можемо да изведемо из ових резултата је да су адолесценти из верски и национално хомогених породица, којима је веома важно то што су припадници свог народа и своје религије и који у свом животу желе да развију веће поверење у бога, више склони да верују да је човек сигурнији у хомогеној средини што значи да ће и тежити да живе како у верски хомогеним породицама тако и друштвеној средини. Адолесценти, којима је циљ да у животу показују љубав према другим људима, мање инсистирају на верски хомогеном простору. Љубав као универзална вредност не ограничава се на припаднике само своје религије и припаднике само свог народа.

Оријентација ка универзалним категоријама као што су добробит живота, материјална обезбеђеност и хуманост према свим људима и потреба за активним показивањем љубави на делу, повезана је са спремношћу да се живи са другима и другачијима много више него оријентација ка религији и нацији, тј. партикуларним вредностима властитог припадања.

Млади који су одрасли у селу више се плаше верски мешовитих средина (-0.260). Они који се разликују по својој верској припадности од већине у средини у којој живе и имају проблема због неприхваћености такође се не слажу с тврдњом о већој сигурности хомогеног простора. Наиме, они који су као верници доживели искуство прихваћености од стране оних који имају другачија религијска уверења осећају се сигурно и у верски мешовитим срединама.

Они који имају пријатеље других вероисповести мање се слажу с тврдњом да се човек може осећати сигурно само ако живи у средини у којој већину чине припадници његове религије (-0.274). Наравно, они који имају пријатеље друге вере, исто као и они који живе у верски мешовитој породици, имају искуство личног живота с другима, како на нивоу личног избора тако и на нивоу затечености у таквој средини, што је фактор који утиче на ставове отвореног односа према другима и према верски хетерогеном простору који се може доживети као предност, богатство и могућност личног развоја или, пак, као претња и опасност за очување властитог идентитета, па чак и простора.

Пошто је већина ученика у узорку православне вероисповести, као што је иначе и сама популација, поставља се питање да ли је овде реч о православљу и његовом односу према другима или о већинској и мањинским вероисповестима? О односу већине и мањине у области верског припадања веома је важно урадити компаративно истраживање на нивоу различитих држава у којима су различите религије у доминантном положају.

На питање отвореног типа: »Које од припадника верских заједница сматраш опасним« добили смо одговоре које су ученици сами предложили. Највећи број испитаника (32%) или није одговорио на то питање или је написао да сматра да ниједна верска заједница није опасна. Искази изгледају овако: »ни једна ако су нормални људи«; »ни једна, мислим да религија на то не утиче«; »не посматрам никога тако«. Један број ученика (22%) навео је да је ислам опасна религија. Неки ученици кажу да је то због цихада, да су опасне оне верске заједнице чија вера проповеда убијање. Један ученик каже: »можда исламска због садашњих дешавања«. Одмах иза ислама, као опасност коју виде наши адолесценти, јесу секте. Преко 20% младих изричито секте сматра опасним. Коментари на питање о опасним религијама указују да ученици сматрају да изворне религије нису саме по себи опасне, већ да су опасне секте. А од тих опасних то су »оне које утичу на помрачење људске душе«; »тајне секте које жртвују животиње«; »само оне које обожавају сотону«. Ученици су такве секте назвали сатанистима, окултистима и спиритистима и навели су да су они најопаснији. Римокатолици су од једног броја ученика (5%) препознати као опасност. Затим следе испитаници (4%) који сматрају да су опасни сви они које нису православне вере. Наиме, они су написали: »сматрам да је православље једина права вера, опасни су сви који нису православни.« Један ученик је написао: »Ја лично немам ништа против осталих верских заједница али сви који каљају и уништавају православље су опасни«.

Занимљиво је да су атеисти од 3% ученика наведени као опасна вера. Јудаизам као религија је од 2% ученика процењен као опасност и исто толико њих сматра да су Јеховин сведоци опасна верска заједница. Мање од 1% навело је протестанте и источњачке религије као опасне верске заједнице и само 0.2% наводи ортодоксно хришћанство као опасност.

Према истраживању Поповића (2001), 17% испитаника у Црној Гори и 15% у Србији у исламу види агресивност и опасност, док у сектама 10%. Римокатолици као опасност препознати су од 6% испитаника у Србији и чак 11% у Црној Гори. Поповић (2001: 11) коментарише да је ово неочекивана промена парадигме, »јер до недавно је код православаца, односно код Срба и у српској публицистици уопште била раширена, али емпиријски никад потврђена парадигма угрожености од католицизма и Ватикана«.

Одговори који указују на диференцијацију, али не по верској припадности већ по квалитету верског живота, јесу следећи: »Ни једне нарочито, али мислим да фанатизам у било којој верској заједници није добар«; »фанатике сваке вере«; »само фанатике сматрам опасним«. Одговор који указује на религијску идеологију и улази у суштину разумевања религије и њеног утицаја према другима, који се могу мање или више осећати привучени или угрожени, изгледа овако: »Сматрам да су опасни сви они који своју (не)веру злоупотребљавају«.

»Опасне су све остале вере, све које су супротне од моје«, одговорио је неко од ученика средњих школа. Да ли можемо ове одговоре упоредити са одговорима ученика средњих школа у другим регионима? Да ли бисмо добили исто? Однос према себи и другима можемо посматрати преко одговора на питање *ко смо ми* и *ко су они*. Колико је велики пречник који одређује *нас* у односу на *њих*. Да ли смо ми локално одређени и угрожени од остатка света? Од чега зависи страх *нас* од *њих*. Да ли

је опсност реална и како су доспели ови млади људи у сазнање о опасностима које нам прете и о опрезу од других? Да ли је то тренутно стање, како рече један ученик, »ове наше садашње ситуације« или се генерацијски преноси, у породици, школи и коначно колективном несвесном као начин вековног опстајања »нас« поред »њих«. Границе које нас деле и које нас одређују и дефинишу на просторима Балкана првенствено су се верски бојиле и одређивале идентитете појединаца и колективитета.

Закључна разматрања

Улога верских заједница је, пре свега, улога чувара духовних вредности друштва, највеће вредности живота. Све религије брину се о осмишљавању овоземаљског живота и о спасењу човека и човечанства за вечност. Њена функција је у интеграцији верника у заједницу љубави и коректних међуљудских односа. У индивидуалном животу доносе мир у души и поверење у бога. Међутим, да ли је могуће имати мир у свету?

На нивоу теорије, нема граница љубави. Међутим, ниво понашања, верска пракса, одређена је контекстом и позицијом моћи. Филозофија раздвајања »нас« од »њих« може нас руководити по принципу: »ко није са нама против нас је« или по принципу: »ко није против нас са нама је«. Сужавање својих граница због страха и неповерења у другог или, пак, проширивање граница на бази међусобног поверења, могуће су тенденције односа.

Према резултатима овог истраживања, можемо закључити да скоро половина испитаника, а на основу тога закључујемо и о популацији младих, сматра да је верски плурализам у држави пожељан, и да једна трећина у другим религијама не види опасност. Резултати истраживања Поповића (2001) на узорку од 1.004 испитаника у Србији и Црној Гори, показују да је око једне трећине испитаника верски толерантна, тј. да уважава принцип слободног избора вероисповести и равноправног положаја вера без обзира на њихову величину.

То што је несразмерно порастао страх од секти Поповић (2001: 12) објашњава тиме што се појам »секта« употребљава уопштено и недиференцирано са негативном конотацијом. У опсег појма »секта« улазе како легално делујуће, по закону равноправне мале верске заједнице реформистичког хришћанског опредељења, али и друге нелегалне, па и оне са тзв. »сатанистичким« предзнаком. Та чињеница доводи мале верске заједнице у негативан положај у односу на доминантне религије. С друге стране, приметно је залагање доминантних религија у Србији на пољу сузбијања тзв. секти, а да се при томе не врши диференцијација.

Позната сцена сукоба била је да су они који су сматрали да имају објективну истину прогањали оне који су је тражили на другом месту и уносили сумњу и одвајање. У постмодерном друштву субјективних истина, претпостављам да ће, парадоксално, једино секташење уносити они који и даље апсолутизују властиту истину, једни из позиције властите моћи, други из позиције моћи божјег откривења. Питам се да ли ће се променити и парадигма сукоба у смислу да ће поробљена постмодерна цивилизација да прогања оне који верују да имају објективну истину, или оне који верују да је зло јаче од добра? У том случају, остаје проблем шта радити са злом у себи? Размишљање на тему живота у верски хомогеној или хетерогеној средини можемо закључити ставом да је плурализам неизбежан, јер што се више хомогенизује то се више раслојава, као вечита потреба човека за другим и другачијим од себе.

Литература

Баћевић, Љ. (1990): »Национална свест омладине«; у С. Михаиловић и други: *Деца кризе*. Београд: Институт друштвених наука.

Васовић, М. (1997): »Карактеристике групних идентификација и однос према другим етничким групама«; у С. Михаиловић (ред.): *Између оспоравања и подршке*. Београд: Friedrich Ebert Stiftung и Институт друштвених наука.

Ђурић, Ђ. (1994): *Личност у вишекултурном друштву*. Нови Сад.

Јоксимовић, С. и З. Кубурић (2002): »Верска толеранција и дистанца«, *Религија, веронаука, толеранција* (137–154). Нови Сад: ЦЕИР.

Кубурић, З. (1996): *Религија, породица и млади*. Београд: ТИ.

Кубурић, З. (1999): *Вера и слобода, Верске заједнице у Југославији*. Ниш: ЈУНИР.

Матић, М. (1993): »Плурализам«, *Енциклопедија политичке културе*. Београд: Савремена администрација.

Пантић, Д. (1981): *Вредносне оријентације младих у Србији*. Београд: Издавачко-истраживачки центар ССО Србије.

Пантић, Д. (1987): *Национална свест младих у Србији без САП*. Београд: Издавачко-истраживачки центар ССО Србије.

Пантић, Д. (1998): *Класична и световна религиозност*. Београд: Институт друштвених наука.

Поповић, Н. (2001): *Да ли смо толерантни, Анкетно истраживање о питањима и проблемима толеранције у Србији и Црној Гори*. Београд: Југословенско удружење за верске слободе.

Zorica Kuburić

Life in religiously homogeneous and heterogeneous environment

Various religions, their number and spread as well as interrelations have changed with time and have become more complex as society was developing and one political power replaced another. The richness of diversity like »a curse of small differences« led to the cultivation of tolerance in good times and waging of wars in vicious times. The paper presents the results of investigations on attitudes of secondary-school students in Serbia to religion and religious pluralism. 592 secondary-school students from 1st – 4th grades participated in the study. The results show that one half of respondents are tolerant and do not see any danger in other religions. Adolescents from religiously and ethnically homogeneous families, who find their nationality and religion important, are more inclined to believe that one is safer in a homogeneous environment. Orientation to universal categories, such as welfare, material security, humanity to all people and need to actively display love is connected with willingness to live together with others and different. Students having higher academic achievement are more open to diversity. Those having friends of different religion, or living in religiously mixed families, possess experience of living with others at both the levels of personal choice and present life in such environment.

Key words: religion, youth, religious pluralism, tolerance.

У овом Зборнику аутори се залажу за један широко схваћен концепт толеранције. Они претежно преферирају активну концепцију толеранције која подразумева управо уважавање различитости, док мање аутора заступа гледиште о толеранцији као трпеливости. У појединим радовима добро се експлицира и треће схватање толеранције као богатство различитости, тј. вредности по себи. Рефлексије Резолуције УН о толеранцији, усвојене пре десетак година, могу се идентификовати у неким прилозима, што додатно појачава и апликативну страну Зборника. То значи да се радови не исцрпљују искључиво у разматрањима теоријских садржаја, већ у случају већине аутора имају и практичне импликације, важне за наше друштво у овом моменту. Зборник стога представља и својеврстан водич идеја за промену праксе у образовном систему, али и у друштву уопште.

Др Драгомир Пантић (из рецензије)

Монографија обрађује проблем који је у нашој средини актуелан, значајан и изазован, јер се проблему индивидуализације наставе приступа из новог угла, посматрајући га у ширем друштвеном контексту као проблем демократизације друштва. Радови које садржи монографија непосредно су повезани са текућом реформом школе. Теме представљају новину у нашој стручној и научној литератури и њиховим избором Институт за педагошка истраживања потврдио је да је једна од ретких установа у нас која улаже напор да систематизује нове научне информације и да их учини доступним широј стручној и научној јавности.

Др Слободанка Гашић-Павишић (из рецензије)

ISBN 86-7447-046-7

9 788674 470466